

УДК 94:329(477+45+57)«1917/1920»(093.3)

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯЧКИ ХАРИТИНИ ПЕКАРЧУК ТА ЇЇ УЧАСТЬ У ЗБРОЙНОМУ ЗАХИСТІ УНР (1894–1920 РР.)

Андрій ІВАНЕЦЬ*orcid.org/0000-0001-7167-8183*

кандидат історичних наук,

науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. Стаття присвячена непересічній українській громадській і військовій діячці Харитині Пекарчук (1894–1973). Вона стала першою жінкою, яка отримала українську державну нагороду у ХХ ст. Розглядається її життєвий шлях від народження в Сімферополі до участі у збройному захисті УНР у 1918–1920 рр., в тому числі у Першому Зимовому поході Армії УНР у 1919–1920 рр.

Ключові слова: Харитина Пекарчук; українська ідентичність; Крим; українці Криму; УНР; Перший Зимовий похід Армії УНР.

К ВОПРОСУ О КРЫМСКОМ ПЕРИОДЕ ЖИЗНИ УКРАИНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОЙ ХАРИТИНЫ ПЕКАРЧУК И ЕЕ УЧАСТИИ В ВООРУЖЕННОЙ ЗАЩИТЕ УНР (1894–1920 ГГ.)

Андрей ИВАНЕЦ

кандидат исторических наук,

научный сотрудник отдела исторических исследований НИИУ

Аннотация. Статья посвящена неординарной украинской общественной и военной деятельнице Харитине Пекарчук (1894–1973). Она стала первой женщиной, получившей в ХХ в. украинскую государственную награду. Рассматривается ее жизненный путь от рождения в Симферополе до участия в вооруженной защите УНР в 1918–1920 гг., в том числе в Первом Зимнем походе Армии УНР в 1919–1920 гг.

Ключевые слова: Харитина Пекарчук; украинская идентичность; Крым; украинцы Крыма; УНР; Первый Зимний поход Армии УНР.

TO THE QUESTION OF THE CRIMEAN PERIOD OF LIFE OF THE UKRAINIAN ACTIVIST KHARYTYNA PEKARCHUK AND HER PARTICIPATION IN ARMED PROTECTION OF THE UPR (1894–1920)

Andrii IVANETS

Candidate of Historical Sciences,

research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article deals with the biography of the extraordinary public and military activist Kharytyna Pekarchuk (1894–1973). She became the first twentieth-century woman to receive a Ukrainian state award. The article examines her life from her birth in Simferopol to participation in the armed defense of the UPR in 1918–1920, including the First Winter campaign of the UPR Army in 1919–1920.

Key words: Kharytyna Pekarchuk; Ukrainian identity; Crimea; Ukrainians of Crimea; UPR; First Winter campaign of the UPR Army.

© Іванець А.

Цього року громада кримських українців буде відзначати ювілей – сторіччя з часу проведення першого з'їзду українських організацій Криму у серпні 1918 р. і створення в ході його роботи Крайової української ради в Криму. Це була знакова подія в житті українців Таврійського півострова, яка засвідчила створення структур самоорганізації їхньої етнічної громади в масштабах регіону. Тим часом звернення вимушених переселенців з АР Крим до органів державної влади України про включення цієї дати до переліку ювілейних і пам'ятних дат у 2018 році, судячи з відповідного проекту постанови Верховної Ради України, наразі не знайшло підтримки. Разом з тим українці є другою за чисельністю етнічною громадою та однією з двох найбільш дискримінованих етнічних спільнот на тимчасово окупованій території Криму. Тому її інформаційна підтримка є одним з нагальних завдань української держави і суспільства, актуальність якої зростає в умовах застосування окупаційною владою з метою інформаційно-психологічного та асиміляційного тиску на цю групу кримчан квазіісторичних аргументів та маніпуляцій. Наприклад, просування вищим керівництвом Росії концепції «росіяни та українці – один народ», яка, по суті, заперечує суб'єктність українського народу та його право на повноцінне самостійне культурне та державне буття, використання російськими та проросійськими пропагандистами тверджень про появу українців у Криму ледь не у 1954 р. чи 1991 р., їх заклики вбивати активних українців «як скажених псів».

В цьому контексті вкрай важливо створити наукову історію громади українців Криму, багато сторінок минулого якої лишається невивченими чи

відображеними спотворено. Одним із ключових для кримського українства є період 1917–1920 рр. Потрібно вивчити більш детально як загальну картину його життя у ці роки, так і біографії найбільш значущих кримських українців.

Якраз до числа останніх і відноситься українська громадсько-політична та військова діячка з Сімферополя Харитина Антонівна Пекарчук (14.10.1894–11.03.1973, у дівочтві Ізбіцька, за першим чоловіком Книщенко). Її незвичайна життєва доля, походження, самовіддана боротьба за Україну на грані життя й смерті у 1917–1920 рр. неодноразово привертала увагу журналістів та історичних публіцистів в Україні та із середовища української діаспори. Хоча, на жаль, ім'я Х. Пекарчук все ще лишається майже невідомим на її малій батьківщині – в Криму – та маловідомим широкому загалу українців. Значну роботу з популяризації цієї постаті зробив Р. Коваль, який свої історико-публіцистичні матеріали [10] про життя Х. Пекарчук готував на підставі спогадів і документів.

Проте зберігається потреба опрацювати біографічні відомості про непересічну українку з Криму з наукових позицій. В цій розвідці ми розглянемо кримський період життя Х. Пекарчук та її участь у захисті УНР в лавах української армії. Зокрема, спробуємо ідентифікувати особу, яку у мемуарах кримчанка позначила криптонімом «П. Б.» і яка вплинула на те, що полька за етнічним походженням Ізбіцька стала українкою Книщенко/Пекарчук (деякі документи Харитина Антонівна підписувала як Пекарчукова [17, арк. 11]).

У цій розвідці використані спогади Х. Пекарчук [12, 13] та її анонімого соратника по збройній боротьбі [2], який

ззначає, що служив з нею в одній частині Української Армії та багато чув від «її близьких сусідів, які знали її ще вдома» [2, с. 6]. Ці мемуарні матеріали не у всьому точні у датах та подіях, бо були записані через майже півстоліття. Наприклад, кримчанка називає Тимчасовий Кримсько-Мусульманський комітет (скорочено ТимКМВК або Мусвиконком), який у 1917 р. був фактично керівним органом кримськотатарського національного самоврядування, у спогадах «Кримський татарський комітет» і пише, що його очолював «доктор права Абдула Сейдамет» (насправді керівником цього органу був юрист та Таврійський муфтії Номан Челебіджіхан, а юрист Джафер Сейдамет у 1917 р. де-факто був у національному русі другою особою та комісаром Вакуфної комісії). Важливим джерелом є матеріали, написані особисто Х. Пекарчук, або що стосуються її навчання, які складали її особову справу як слухачки Української Господарської Академії в Подебрадах (Чехословаччина) та наразі зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади України. Вони створені набагато ближче до подій, що розглядаються у статті (1924–1925 рр.), містять чимало важливих деталей, дають змогу краще зрозуміти життєвий шлях Х. Пекарчук. Хоча, звісно, також потребують критичного підходу. Для вирішення проблеми ідентифікації особи, яку героїня розвідки у спогадах зашифрувала криптонімом «П. Б.», залучено документи, що були віднайдені автором до початку агресії Росії проти України в архіві Головного управління СБУ в АР Крим.

Народилася пані Харитина у досить заможній родині землевласників Анто-на і Марії Ізбіцьких 14 жовтня 1894 р. в

Сімферополі. Батьки мали земельні володіння та майно у Київській, Полтавській та Таврійській губерніях, зокрема у Сімферополі нерухомість та сади [2, с. 6]. Х. Ізбіцька рано втратила батька – він помер у 1905 р. [17, арк. 9]. Мати ж зуміла пережити не тільки період війн і революцій 1917–1920 рр., а й червоний терор 1920–1921 рр. та голод у Криму 1921–1923 рр.

Героїня статті в різні періоди життя по-різному описувала своє етнічне походження. Так, у «Власноручному описі життя Українки Харитини Пекарчук», написаному 7 липня 1924 р., вона пише, що народилася «в Українській родині» [16, арк. 7]. А у спогадах, написаних через сорок років, так викладає це питання: «Я з крові і кости полька. Мій дід Скальський був польським повстанцем, а я – його внучка «гайдамачка» [13, с. 10].

В інших мемуарах Х. Пекарчук таким чином характеризує своє оточення в дитинстві: «Родина моя була заможна, культурна, людинолюбива, польської національності... Тому однак, що весь час склад служби був у нашому домі український, то українська мова була нам однаково рідна» [12, с. 12]. У родині Ізбіцьких було три доньки і син. Через зайнятість матері господарськими справами значну роль у їх вихованні відіграла няня, українська селянка. «Її ми шанували, слухали та любили», – згадувала пізніше Х. Пекарчук [12, с. 12].

Очевидно, інформація про польську родину є правдивою, адже прізвище Ізбіцька має польське походження. Відомі, наприклад, поляки – двоюрідні брати – Генріх і Владислав Ізбіцькі, які наприкінці 1870-х років брали участь в діяльності гуртка революціонерів-народників у Києві на чолі з В. Осинським та були

заарештовані. Сестра Генріха Марія Костецька (прізвище отримала після заміжжя) також була активним членом цієї організації, а при переїзді у Варшаву ввійшла до складу Варшавської соціалістичної гміни [4, с. 93–94].

Формування власної національної ідентичності Х. Пекарчук після війни описувала таким чином: «Мене українізувала служба і сезонні робітники в маєтку мого батька, що були переважно з Полтавщини і Київщини. Ще будучи дитиною я страшенно любила, коли співали дівчата та хлопці українських пісень. Я забувала про все, навіть про їжу і цукорки. У старших роках (1915–1916) я не пропускала жодної української вистави, хоча вчащання на вистави нам було в гімназії заборонене. Я перебиралася і крадькома займала місце на «гальборці» [13, с. 10].

Варто зазначити, що театр як масовий видовищний вид мистецтва відіграв неабияку роль у XIX – на поч. XX ст. у підтриманні та розвитку української культури та національної свідомості загалом в умовах дискримінаційної національної політики царського режиму. В цей час у Криму неодноразово з успіхом здійснювали гастролі трупи українського Театру корифеїв, а також менш імениті колективи з-поза меж півострова. Значною мірою під впливом їхніх виступів у різних кримських населених пунктах виникають українські аматорські трупи та гуртки. Наприкінці XIX ст. в Сімферополі також діяв такий драмгурток, заснований професійним актором М. Щербиною та Пшеборовським.

Х. Пекарчук згадувала, що сезонних працівників з Київщини і Полтавщини «зустрічали як рідних і своїх», а вони «привозили нам не тільки свою робітню

силу, але мальовничу ношу, дзвінку мову та цілий свій своєрідний побут». «Національна свідомість в сьогоднішньому розумінні тоді щойно прозябала, але емоційне почуття рідності та приналежності в кожного з них проявлялися динамічною спонтанністю», – відзначала вона. Восени сезонні працівники повертались додому. «Але їхній побут, мова та світогляд все-таки в нас і далі залишався тому, що вся прислуга на чолі з нашим опікуном – нянею, все це були селяни з різних закутків України. Так що під процес українізації вони дали підставу, а завершив його аромат української землі», – згадує вона.

Фактично Х. Пекарчук належала до тієї групи представників модерної української нації, які йшли слідами відомого українського історика та громадсько-політичного лідера В. Антоновича та інших українських діячів польського походження із шляхетських родин. Їхня українська ідентичність сформувалася через емоційну прив'язаність до української території та відчуття моральної відповідальності перед Україною. «Діяла емоція й спонтанна реакція так, що ми виростили з почуттям, що українська земля наша рідна, а тим самим її побут і мова. Усвідомлення про кривди, яких зазнала Україна, викликало в нас почуття обуреної справедливості, огірчиння і бунту» [12, с. 13], – пояснювала кримчанка.

Ще під час навчання Х. Ізбіцької у гімназії брат матері подарував їй «Кобзар» Т. Шевченка і «навчив його глибший зміст розуміти» [12, с. 13]. Юна кримчанка наважилася декламувати Шевченкові вірші іншим гімназістам, за що була на деякий час виключена з гімназії та отримала догану від керівництва навчального закладу.

Х. Пекарчук писала у 1924 р., що жила до 1909 р. «при матері», скінчила того року 6 класів гімназії, вийшла заміж «за уродженого полтавця» Адріана Книшенка і «жила при ньому до 1914 року» [17, арк. 7]. У спогадах вона не згадує вплив чоловіка на її становлення як українки. Проте Полтава була чи не єдиним на поч. ХХ ст. губернським містом в Україні, де українці становили більшість. Досить раннє одруження – у 15 років – дівчини із небідної родини, ймовірно, було пов'язано з коханням до А. Книшенка. Проте драматичний розрив з ним під час революційних подій міг вплинути на відсутність згадки у спогадах Х. Пекарчук про його роль у формуванні її української ідентичності.

А ось на ролі іншої особи в цьому процесі вона наголошує особливо. У 1964 р. кримчанка написала: «В 1915-ому році я випадково зустріла в трамваї п. П. Б., що був присланий в Симферопіль з Полтавщини до Повітової Земської Управи. Він дав мені багато українських книжок, дав також Кобзаря. Це мене остаточно українізувало» [13, с. 10].

Анонімний однополчанин Х. Пекарчук у спогадах 1964 р. розкрив кілька важливих деталей щодо особи пана «П. Б.». Так, за його інформацією, поперше, авторка мемуарів «повного його прізвища не виявляє, бо він був большевиками суджений в Харкові», а, подруге, так характеризує цю приховану за криптонімом постать: «Він був свідомим українцем-патріотом, носив тільки українське вбрання, вишивану сорочку, чумарку та широкі штани, і це п. Харитині дуже подобалось» [2, с. 6]. У зв'язку з цим автор спогадів підкреслює, що тоді Х. Пекарчук «полюбила не тільки українські пісні й українську національну

ношу, але й полюбила всім своїм серцем і Батьківщину – Україну» [2, с. 6].

Вказівки, які містяться у спогадах Х. Пекарчук та її однополчанина, дають змогу визначити, що цим загадковим активістом був Петро Степанович Близнюк. Він на межі 1920–1930 рр. був репресований у сфабрикованій ОДПУ УСРР справі «Спілки визволення України», головний показовий судовий процес за якою відбувся у Харкові навесні 1930 р. Покази свідків, зафіксовані у справі, підтверджують мемуарні свідчення щодо подружжя Близнюків.

П. Близнюк народився у 1890 р. у с. Подворки Полтавської губернії [1, арк. 217], ймовірно, у селянській родині (тому твердження деяких авторів про його спорідненість з Тіною Пекарчук викликає певні сумніви). Отримав початкову освіту. Працював у земських установах Переяславщини. У 1914 р. переїхав у зв'язку зі станом здоров'я до Криму і служив бухгалтером або рахівником Симферопольської земської повітової управи [1, арк. 40 зв.]. Його дружина працювала у цій же установі канцеляристкою. Разом з дитиною подружжя мешкало в Симферополі неподалік від мосту через Салгир. Під час слідства ОДПУ у 1930 р. селянин із с. Новоконстантиївка Симферопольського району І. Гноєвий, який познайомився з родиною Близнюків у 1915 р. у земській управі та бував у них вдома, розповів цікаву деталь: «Близнюк і його дружина завжди ходили в українських костюмах» [1, арк. 93 зв.].

Х. Пекарчук характеризує подружжя Близнюків як «національно свідомих, ідейних, ініціативних людей, що легко зацікавлювали собою, з'єднували та активізували». Вони мали позитивний

вплив на українську громаду Сімферополя, яка «за їх почином» одразу після революції почала діяти. Сама ж Х. Пекарчук завдяки подружжю Близнюків не тільки «остаточно українізувалася», а й «навчилася шукати своїх шляхів та завдань» [12, с. 16].

Фатально вплинула Перша світова війна на подружнє життя Харитини й Адріана Книшенків. Останнього забрали до війська, і молода дружина знову переїхала до матері. У 1915 р. Х. Книшенко поступила на службу до Таврійської губернської земської управи, де, за власним визнанням, нібито прослужила до 1918 р. [17, арк. 7]. Паралельно у 1916 р. вона закінчила в Сімферополі курси сестер-жалібниць (милосердя) [17, арк. 7], що пізніше стало у нагоді під час боротьби за волю України.

Після початку Лютневої революції 1917 р. Х. Книшенко поринула із молодечим запалом та самопосвятою у вир українських справ. Українці у Таврійській губернії склали відносну більшість, проте домінували вони у трьох її материкових повітах. У строкатому в етнічному плані Криму, де в результаті колонізації відносно більшістю на початку ХХ ст. стали росіяни та проживав корінний кримськотатарський народ, українці були третьою за чисельністю етнічною групою. Щодо точної їх кількості ведуться дискусії, оскільки під час сільськогосподарського перепису 1917 р. великоросів та малоросів записували як «росіян». За даними голови статистичного бюро Таврійського губернського земства есера М. Бененсона, у 1917 р. у Криму проживало 808,9 тис. осіб 35 національностей. Із них росіяни й українці становили 399,8 тис. осіб, або 49,4% від загальної кількості населення, кримські

татари та турки – 217 тис. осіб (26,8%), турків була незначна кількість), євреї – 68,2 тис. осіб (8,4%), німці – 41,4 тис. осіб (5,1%), греки – 20,1 тис. осіб (2,5%), вірмени – 16,9 тис. осіб (2,1%), болгары – 13,2 тис. осіб (1,6%), поляки – 11,8 тис. осіб (1,5%), караїми – 9 тис. осіб (1,1%) [3, с. 6]. Сучасний дослідник Б. Грушецький вважає, що українці склали на той час від 8,5 до 12,4 % кримського населення [9, с. 285], тобто від 68,8 тис. осіб до 100,3 тис. осіб. Чисельність українців мала наблизитися, на нашу думку, до вищої цифри. Адже, за даними Всеросійського перепису 1897 р., у Криму проживало 77,5 тис. українців [14, с. 94]. Отже, враховуючи високу народжуваність в українців на поч. ХХ ст. і продовження міграції в Крим, ймовірно, їх чисельність мала бути вищою за цю цифру. До того ж національність дослідники визначають за рідною мовою, зафіксованою у матеріалах перепису, а в досить урбанізованому Криму українці в містах були меншиною і могли швидко втрачати рідну мову.

На початку 1917 р. в результаті обмежувальної та репресивної політики офіційного Петрограда легального українського організованого життя в Криму практично не було – україномовні преса та освітні установи, українські політичні та громадські структури були відсутні. Цікаво, що під час утворення у період першої революції в Росії партійних структур українських есерів вони відчували у Таврійській губернії тиск з боку російських есерів, які, ймовірно, прагнули не допустити конкуренції за вплив на селянство. Падіння царського режиму під час Лютневої революції та скасування національних, релігійних та станових обмежень викликали хвилю ентузіазму у населення, створили

організаційно-правові та психологічні передумови для розгортання національних рухів та здійснення національних революцій. Українці в Криму значною мірою скористалися новими можливостями у 1917 р. – їхній національний рух почав у цьому південному регіоні набувати організованості та масовості.

Х. Пекарчук згадувала, що після Лютневої революції П. Близнюк з дружиною, нею, іншими особами заснували в Сімферополі «Просвіту». «Почалася праця і то не легка, бо інтелігенція у нас, а особливо старшого віку, боялася виявити себе, щоб не дай Боже, москалі не повикидали їх з праці», – писала вона [11, с. 10]. Х. Пекарчук працювала у «Просвіті» в губернському центрі «до приходу більшовиків» у січні 1918 р. [17, арк. 7].

Навесні в Сімферополі також виникла Українська громада на чолі з учителем Клименком. Орієнтовно тоді ж почала діяти міська організація УПСР. Їхнім членом був П. Близнюк. Про своє членство в Сімферопольській Українській громаді Х. Пекарчук нічого не пише, проте логічно припустити, що вона брала участь в її діяльності. Втім є свідчення, що вона була навесні 1917 р. у складі делегації УПСР на одному із з'їздів рад в Сімферополі, на якому домінували російські есери. «Коли ми почали зачитувати нашу програму, тупотіли та свистали... Кожному стало ясно, що вони нам ворожі та числити можна тільки на власні сили» [12, с. 18], – така атмосфера на з'їзді закарбувалася у пам'яті Х. Пекарчук. Комунікація між організацією УПСР у Сімферополі та партійним центром, за її оцінкою, була недостатньою.

Попри всі перешкоди, згадувала вона, «ми організували хор, аматорський

гурток, улаштовували літературні поранки, а навіть видавали газету до спілки з татарами» [11, с. 10]. Є відомості, що П. Близнюк у період війн і революцій керував українською аматорською трупю, яка виступала в «Метрополі» в Сімферополі [1, арк. 91 зв.]. Цікавим є свідчення Х. Пекарчук про випуск українцями і кримськими татарами або українцями за підтримки кримських татар газети, адже дослідниця етнічної преси Криму Н. Яблонівська випуск українських газет у 1917–1918 рр. в Криму не виявила [19]. На нашу думку, в цей період українці Криму все ж мали власну пресу, проте інформація про вихід української газети саме в Сімферополі потребує подальшого дослідження.

Х. Пекарчук у спогадах наголошувала, що «співпраця з татарами була якнайкраща» [13, с. 11]. Цікаво, що більшовик-учасник революційних подій у Криму в 1917 р. В. Єлагін висловлював подібні думки: «... в Криму жоден виступ татар не обходився без їх (українців. – А. І.) хоча б моральної підтримки». Епіцентром українсько-кримськотатарської співпраці був губернський центр. Тому є чимало підтверджень. Так, наприклад, на перших демократичних виборах Сімферопольської міської думи в липні 1917 р. за мусульмансько-українським списком обрали депутатами 5-х кримських татар (Курт-бея Кримтаєва, Таїра Бурнашева, Сулеймана мурзу Ідрисова, Сеїт Мемета Ефенді, М. П. Абдураманчикову) та 2-х українців (М. Волошенка та Г. Моцака) (18, 19 июля). Х. Пекарчук згадувала, що Тимчасовий Кримсько-Мусульманський виконавчий комітет виявив стосовно українців «дружність і солідарність» [12, с. 17]. У червні 1917 р. в Сімферополі воїни українізованих

військових формувань вітали утворення татарського батальйону.

У 1917 р. після Лютневої революції в Сімферополі були розташовані 32, 33 та 34 запасні піхотні полки. Значна частина їх особового складу була українцями. Навесні вони утворили Український військовий клуб імені гетьмана П. Дорошенка. Серед його керівників був і майбутній генерал-хорунжий Армії УНР, один з ініціаторів та організаторів Першого Зимового походу у грудні 1919 р. – травні 1920 р. Ю. Тютюнник.

Х. Пекарчук, яка пізніше також брала участь у Першому Зимовому поході, познайомилася з цим військовим діячем та його дружиною ще у Сімферополі [12, с. 41]. Адже, згідно з її спогадами, українським активістам за її участю, «не дивлячись на всі перешкоди, удалося przeprowadити українізацію 3-ох запасових полків, що стояли в Сімферополі». Якщо бути точним, то наприкінці весни 1917 р. почався процес утворення українізованого полку ім. Д. Дорошенка шляхом виділення українізованих сотень/батальйонів з 32, 33 та 34 запасних полків. Рішення про це було оголошено на багатотисячному масовому заході українців у Сімферополі, в якому брала участь Х. Пекарчук [12, с. 17]. У другій половині 1917 р. цей полк певний час підтримував порядок на залізниці Сімферополь–Олександрівськ (Запоріжжя). Щоправда, Ю. Тютюнник виїхав у червні 1917 р. з Сімферополя на другий Українській військовий з'їзд до Києва, де його обрали членом Української Центральної Ради. До Криму він уже не повернувся.

Х. Пекарчук пише, що для того, щоб позбутися найбільш свідомих українців серед вояків, російське командування наказало 11 (23) липня 1917 р. чотирьом

маршовим ротам відправитися на фронт. Запалилася ідеєю піти до війська й українка з Сімферополя, щоб довести, «що між українцями є також патріотки, які будуть боротись за свій край із зброєю в руках». Причому цей запал «захопив всю українську молодь Сімферополя». Під іменем Степана Книшенка до Українського маршового батальйону 34 запасного полку записалася й Харитина [12, с. 20–21].

Восени 1917 р. її частина потрапила до корпусу генерала Скоропадського, проходила вояцьку муштру. А невдовзі, на початку 1918 р., вона отримала телеграму про хворобу матері та повернулася до Сімферополя [7].

Після Жовтневого перевороту в Петрограді у Таврійській губернії ситуація стає все конфліктнішою. Більшість політичних та національних сил регіону засудили насильницьке захоплення влади у столиці Росії. Вони здебільшого демонстрували відданість ідеям соціалізму, демократії, виходу з суспільно-політичної кризи шляхом проведення установчих зборів – Всеросійських, Всеукраїнських та Кримських. На цій платформі представники органів самоврядування, рад, політичних та національних організацій, в тому числі українських і кримськотатарських, утворили тимчасовий орган влади Таврійської губернії – Раду народних представників. Паралельно кримські татари провели національні установчі збори Курултай, які ухвалили Кримськотатарські основні закони, створили національний уряд та парламент. Рада народних представників Таврійської губернії та органи національного самоврядування кримських татар діяли переважно як партнери та навіть мали спільні збройні сили. Цікаво, що

«хрещений батько» Х. Пекарчук як українки, її старший соратник у національному русі П. Близнюк входив наприкінці 1917 р. короткий час до колегії комісарів Таврійської губернії.

Більшовики у виборчих перегонах до Всеросійських Установчих зборів у листопаді 1917 р. зайняли в Таврійській губернії лише п'яте місце – після російських есерів, кримськотатарського списку, українських есерів та кадетів. За них віддали голоси тільки 5,5% виборців, і вони не змогли обрати свого делегата до російської конституанти. Така підтримка серед кримчан не лишала їм надій демократичним шляхом встановити свою владу в регіоні. Проте більшовики змогли знайти союзників серед інших ліво-радикальних сил в Криму, а головне – загітувати на свій бік більшу частину моряків-чорноморців та в результаті взяти під контроль Чорноморський флот. Невдовзі військова перевага дала можливість їм розбити війська Ради народних представників і Курултаю та встановити свою владу в Криму. Сімферополь вони захопили 14 (27) січня 1917 р.

Як мінімум для свободи Х. Книщенко виникає загроза. «Я примушена була тікати, бо хотіли мене большевики заарештувати за Українську Громадську працю», – зазначила вона в автобіографії. Перед втечею з Сімферополя вона з ризиком для себе знищила списки членів «Просвіти» і заховала зброю та амуніцію [12, с. 26]. Для українки польського походження з Сімферополя розпочався період тяжких випробувань у боротьбі за Україну, коли вона не раз опинялася на волосині від смерті.

Кримчанка два місяці перебувала на Наддніпрянській Україні [17, арк. 7]. Можна припустити, що переховувалася

на Полтавщині або у родичів чоловіка, або у близьких П. Близнюка. Після підписання Берестейського миру та військової угоди між УНР та державами Четвірного союзу у лютому 1918 р. військово-політична ситуація у Північному Причорномор'ї змінюється. Українські, німецькі та австро-угорські війська звільняють території України від більшовиків та їхніх союзників. Х. Книщенко вирішує повернутися в Крим. Але по дорозі додому в Кременчуці її впізнали більшовики з Сімферополя та заарештували [17, арк. 7]. Орієнтовно два тижні вона перебувала в ув'язненні та піддавалася тортурам.

«Перебування в Ч. К. – це був кошмар. Щоночі, – згадувала Х. Пекарчук, – викликали «на допрос» і вимагали видати всіх українців, яких я знала. Ставили мене під стінку в пивниці і стріляли. Але це було лише залякування, бо коли б хотіли розстріляти, то застрілили б одразу. На моє щастя тієї ночі, коли мене так ставили під стінку, прийшли німці і скінчилися мої тортури» [13, с. 11].

Проте повернення до Сімферополя, орієнтовно у квітні 1918 р., принесло нові випробування та психологічні переживання. Більшовики, які залишилися в місті, разом з чоловіком, який повернувся з війська, агітували перейти Х. Книщенко на бік більшовиків. А якщо вона не погодиться, загрожували їй смертю. «Я знову була примушена утікати», – зазначає вона в автобіографії [17, арк. 7 зв.].

Кримчанка цього разу опинилася в Єлисаветграді, де недовгий час працювала у повітовій комендатурі машиністкою. Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. новим комендантом міста було призначено полковника Любимова,

який наказав всім службовцям скласти присягу гетьману. Х. Книшенко відмовилася та за два тижні мусила залишити працю. Майже одразу була прийнята на роботу до Союзу кооперативів, де працювала до антигетьманського повстання восени 1918 р. [17, арк. 11]. В Єлисаветграді вона виклопотала розлучення з А. Книшенком [17, арк. 7 зв.].

В ході повстання вона вступила як старшина для доручень в Галицько-Український полк імені Богуна, який формувався у Єлисаветграді переважно з українців із австро-угорської армії, а також з наддніпрянців. Невдовзі пробільшовицькі елементи із числа жителів міста здійснили переворот і захопили в полон командира та старшин цього полку. Завдяки старанням козаків-богунівців Х. Книшенко невдовзі вдалося звільнити. Вибравши слушний момент, вона разом з бунчужним і декількома козаками роззброїли варту та звільнили інших старшин. «Знову влада перейшла в наші руки», – запише пізніше Х. Пекарчук [13, с. 11].

Її однополчанин згадує, що кримчанку у Єлисаветграді вдруге ввіймала «банда большевиків» і «вже хотіли її розстріляти, коли двоє німців з її полка заявили, що пані Тіна (військові саме так називали Харитину. – А. І.) комуністка, і її врятували» [2, с. 6].

Сама ж вона у 1924 р. записала: «В ці бурхливі часи приходилось з рушницею в руках приймати участь в боях з большевиками, яких в околицях Єлисаветградського повіту було багато і (вони. – А. І.) напали на українців. З Єлисавету (Єлисаветграда. – А. І.) виступила в час загального відходу Українських військ і приймала участь у всіх боях» [17, арк. 7 зв.].

З Єлисаветграда підрозділи Армії УНР під тиском наступаючих військ Н. Григор'єва через невеликий проміжок часу відступили у напрямку Ново-Українки, Помішної, Голти. Через велику кількість поранених та хворих на тиф, яким не надавалася належна медична допомога, Х. Книшенко звернулася до штабу Південно-Східної групи Дієвої Армії УНР, що перебував на станції Бірзула, з проханням вжити заходів і насамперед сформувати санітарний потяг. Отаман (генерал-хорунжий) Т. Янів викликав її до себе і доручив сформувати такий потяг [13, с. 11].

Х. Пекарчук так згадувала обставини, в яких їй довелося виконувати наказ командира: «Мої аргументи, що я лише сестра військового часу і тому не можу взяти цього на себе, – не помогли. Не було жодних лікарів. Я одержала всі потрібні папери і приступила до праці. Доводилось воювати за кожний вагон. Відповідні і гарні вагони мали переважно штаби, а вони не хотіли їх віддавати. Та все ж таки я зібрала відповідну кількість вагонів, які зараз же наповнилися хворими і раненими. Тяжка то була праця, – не було медикаментів, перев'язочного матеріалу, фахового персоналу. Я змушена була із Бірзули ночами їздити на фронт, забирати хворих і ранених, а повернувшись до Бірзули, знову братися за перев'язки і обхід хворих» [13, с. 11].

Через відсутність ліків їй доводилося робити плацебо – порошки із соди – і давати їх хворим і пораненим із словами про корисність цих ліків, що, проте, приносило полегшення пацієнтам. «Виглядає це як байка, але це щира правда», – напише Х. Пекарчук згодом.

Так вона пропрацювала до появи лікаря родом з Миколаєва, який намовив

отамана Т. Яніва вивезти санітарним потягом всіх поранених до Одеси під опіку Антанти. «Отаман Янів, на жаль, – згадувала Х. Пекарчук, – не тільки погодився послати хворих і ранених, але і сам поїхав, узявши із собою декілька старшин. Потяг не повернувся, от. Яніва большевики розстріляли і тільки два старшини вирвалися звідти» [13, с. 11]. Мемуаристи і дослідники розглядають і інші версії смерті цього військового. За однією версією, його у червні 1919 р. схопили на станції Бірзула чекісти та стратили, за другою – Т. Янів взимку 1920 р. потрапив в Одесі у денікінський полон і там був страчений [11].

Подальший етап служби кримчанки в Армії УНР був пов'язаний із однією із найбільш екзотичних її частин – Запорізькою Січчю отамана Ю. Божка. Це формування виникло у Катеринославі під час антигетьманського повстання у 1918 р. і прагнуло відновити порядки Запорізької Січі XVI–XVIII ст., в тому числі і зовнішній вигляд козаків. Отаман Ю. Божко дізнався, що Х. Книшенко не виїхала з санітарним потягом до Одеси, і запропонував їй перейти на працю до очолюваної ним частини. Постановою Загальної Козацької ради Запорізької Січі вона була запрошена завідувати санітарним потягом [16, арк. 7 зв.]. В цій ролі їй доводилося приймати поранених не тільки січовиків, а й з інших частин [13, с. 12].

На станції Роздільна, яка була важливим залізничним вузлом і за яку велися запеклі бої, Х. Пекарчук захворіла на тиф. Попри гарячку мусила опікуватися потребами поранених і домагатись евакуації санітарного потягу. Оскільки Запорізька Січ була на фронті, то фактично вона підлягала отаману О. Волоху. Під

час другого відвідання його штабу вона заявила, що через температуру до 40 градусів вже не в стані ходити і благати, але якщо вони залишать санітарний потяг, то «це буде ганьба, що впаде на них» [13, с. 12]. Отаман Волох віддав належні накази, і ешелон виїхав у напрямку Кишинєва. Х. Пекарчук втратила свідомість і опритомніла вже за 5 кілометрів від цього міста.

Після одужання вона повернулася до лав Запорізької Січі Ю. Божка, з якою переправилась через Румунію та Заліщики. При переході річки Збруч кримчанка отримала легке поранення лівої ноги. Далі її частина з боями просувалася до станції Жмеринка. За 12 кілометрів до Вінниці Запорізька Січ була змушена відступити через оголення січовими стрільцями лівого флангу. «В усіх боях я перебувала у першій лінії», – згадувала про цей період служби Х. Пекарчук.

Ось як описує свою бойову посестру по Запорізькій Січі анонімний автор спогадів: «Я подивляв відвагу пані Тіни. Вона була тоді і сестрою, і вояком. Коли йшли в атаку на ворога, то Тіна завжди йшла з рушницею попереду, а коли відступали, то Тіна в останній лаві відстрілювалася, і одночасно забирала з поля бою на вози поранених вояків, та опікувалася ними як сестра жалібниця, за що всі вояки її дуже любили» [2, с. 6].

Начальник 2-ї пішої дивізії «Запорізька Січ» Дієвої Армії УНР (після переходу через Румунію вона отримала таку назву) Ю. Божко влітку 1919 р. у боях проти червоних військ проявив себе як відважний, але недосвідчений та недисциплінований командир [16]. Він вчинив спротив командуванню армії, коли те наказало призначити нового командира у дивізію. В результаті Запорізька

Січ була розформована, і Х. Пекарчук служила певний час у частині на чолі з Ю. Тютюнником та у Гуцульському полку морської піхоти. 19 жовтня 1919 р. в бою під Тиманівкою отримала поранення в живіт. Менш ніж за три тижні вона була змушена через непевність ситуації повернутися до полку. Тоді українська армія опинилася у «трикутнику смерті» між червоними, білими та польськими військами, її лави косив тиф, не вистачало набоїв, амуніції та медикаментів.

В цих умовах було вирішено перейти до партизанських форм боротьби. 6 грудня 1919 р. добровольці Армії УНР на чолі з генералом М. Омеляновичем-Павленком розпочали свій Перший Зимовий похід, який став однією із найбільш знакових військових операцій Української революції 1917–1923 рр. та української визвольної боротьби загалом. В лавах рейдуючого українського війська було 8–10 тис. вояків, 2 тис. шабель, проте бойовий склад не перевищував 2,5 тис. осіб [15, с. 20]. Протягом 5 місяців воно пододало 2500 кілометрів тилами білих і червоних, провело 50 великих і малих боїв, зайняло низку населених пунктів. Це мало неабияке політичне значення, оскільки дало змогу політичному керівництву УНР продовжити боротьбу за державність та незалежність України.

Попри незагоєне до кінця поранення добровільно відправилася у Зимовий похід і Х. Пекарчук. Перед його початком відбулося скорочення частин, і кримчанка перейшла до Кінного полку імені гетьмана Івана Мазепи. У списках цієї частини вона значиться як сестра-жалібниця Х. Книшенко [15, с. 451]. Вибір полку був не випадковим, адже командиром його першої сотні був сотник

Іван Пекарчук. Саме за нього у 1919 р. вийшла заміж кримчанка.

І цього разу доля вберегла її. Попри хвороби, негоду, холод, військові небезпеки, втому і нестачу багатьох необхідних речей Х. Пекарчук пододала весь шлях Зимового походу з українським військом. Про те, в яких умовах це відбувалося, свідчить фрагмент з її спогадів: «Не легкий був Зимовий Похід. Всі так були вичерпані: і люди, і коні, що насправді було чудом, що ми відбилися під Ананієвим. За містечком М'ястівкою знову бій, пробивались через більшовицько-польський фронт. Там то, від'їхавши кілька кілометрів, ледви рухаючись від втоми, рознуздала коня і лягла в рів, де заснула мертвецьким сном. Прокинулася під ранок, – по полі розкидані трупи і речі. Яким чудом не забрано і не вбито мого коня, який в той час був дорожче всього, і не вбито мене – пояснити годі, але коли добилася до штабу, ніхто не вірив своїм очам: думали вбита, або попала в полон до большевиків, сама я дивувалася, як я не прокинулася під час бою, який був тут же» [6].

Вже після з'єднання на початку травня 1920 р. на Поділлі Армії УНР під командуванням М. Омеляновича-Павленка з військами С. Петлюри Х. Пекарчук було направлено із донесенням у штаб. Кримчанка так згадувала цей епізод: під с. Вербки Ямпільського повіту Подільської губернії «большевицька артилерія почала бити по мені, вибух стрільна мене перекинув разом з конем, на обох ногах були порвані сухожили, на лівій нозі тріснула чашечка» [13, с. 12]. В результаті вибуху вона отримала тяжку контузію. Після чого майже до самого відступу в Польщу у листопаді 1920 р. працювати не могла, бо ліва сторона її

тіла «була напів мертва і довго не піддавалася лікуванню» [17, арк. 7 зв.].

«Цим закінчилася моя служба України, як вояка. Мушу ще додати, що козаки мене любили і від них ніколи не мала я жодної прикрості», – такими промовистими словами завершила свої спогади Х. Пекарчук у 1964 р. [13, с. 13]. Кримчанка не любила, коли її називали героїнею. Казала, що просто робила «все те, що підказував ... молодечий запал». Проте її самовіддане служіння Батьківщині було відзначено ще у період Української революції 1917–1923 рр.

Розробка української державної системи нагород велася з часів гетьманату П. Скоропадського. Проте першою з реалізованих нагород новітньої України стала відзнака Залізного хреста [5]. Вона була встановлена з ініціативи Ради народних міністрів УНР 15 травня 1920 р. для нагородження учасників Зимового походу Армії УНР. 19 жовтня 1920 р. наказом Головної команди військ УНР встановлено і затверджено статуту ордена Визволення 2-х ступенів та відзнаки «Залізний хрест» за похід і бої від 6 грудня 1919 р. по 6 травня 1920 р. В подальшому ця відзнака отримала назву «Орден Залізного хреста Армії УНР «За зимовий похід і бої».

Згідно з наказом ч. 2 від 19 лютого 1921 р. генерала М. Омеляновича-Павленка Військам Дієвої Армії УНР про нагородження учасників Зимового походу «Відзнакою Залізного Хреста» нагороджувалися нею у першу чергу загиблі та ті вояки, які були у поході з першого до останнього дня [15, с. 88]. Відомо, що Залізний хрест за номером 1 отримав отаман М. Омелянович-Павленко [15, с. 497]. Проте Х. Пекарчук у автобіографії 1924 р. пише, що за участь

у Зимовому поході «нагороджена Житоном ордена Залізного хреста ч. 1» [17, арк. 7 зв.]. Суперечності тут немає, адже для жінок-учасниць походу передбачалося нагородження жетоном у розетці жовто-блакитного кольору [6]. Таким чином, перші державні нагороди УНР отримали командарм Зимового походу М. Омелянович-Павленко та сестра-жалібниця Першого полку імені гетьмана І. Мазепи Х. Пекарчук.

Українка з Криму опинилася в еміграції з підірваним у боротьбі за Україну здоров'ям, хворим чоловіком, без грошей та вищої освіти. Вона втекла з табору інтернованих у Польщі, тяжко працювала в Карпатах, переїхала до Чехословаччини. Зробила спробу отримати вищу освіту, проте змушена була перервати навчання в Українській господарській академії у Подєбрадах через виявлення туберкульозу. Потім з чоловіком знову виїхали до Польщі. В еміграції Х. Пекарчук приєдналася до гетьманського руху. Під час Другої світової війни вона повернулася до України, а після її завершення оселилася у Німеччині. Тут вона втратила у 1958 р. чоловіка, а сама, одинока і хвора, померла в будинку для літніх людей у 1973 р. Проте за кілька років до смерті вона написала: «Якби моя молодість та здоров'я могли повернутися, в мене було б тільки єдине бажання: стати сірим, безіменним рядовиком в однострою Української Армії, повернутися на свою колишню стійку, спочинутися на Рідній Землі» [12, с. 55].

Біографія Х. Пекарчук є вельми цікавою з точки зору формування модерної української національної свідомості, консолідації української етнічної і політичної нації у першій чверті ХХ ст., включення у ці процеси осіб неукраїнського

етнічного походження з територій, де українці були меншиною. Показово, що народжена в етнічно строкатому Криму та у матеріально забезпеченій польській, імовірно, русифікованій родині кримчанка обрала саме українську національну ідентичність. Цьому сприяли тривале спілкування у дитинстві та підлітковому віці зі слугами та сезонними робітниками-українцями, захоплення українським театральним мистецтвом, вплив родича та нечисленної в Сімферополі української інтелігенції. Результатом її життєвого вибору стала активна участь після Лютневої революції 1917 р. в українському суспільно-політичному та військовому русі в Сімферополі, вимушений виїзд з Криму та розрив з першим чоловіком, вступ до Армії УНР та служба у різних її частинах. В лавах українського війська кримчанка проявила себе як відважний воїн та діяльний медик, організатор санітарної справи. Захищаючи Україну, вона у 1918–1920 рр. багато разів наражала своє життя і здоров'я на небезпеку, неодноразово демонструвала зразки відваги та героїчних вчинків, рятувала та лікувала бойових побратимів, була за цей час кілька разів поранена та отримала важку контузію. З першого по останній день – з 6 грудня 1919 р. по 6 травня 1920 р. – брала участь у Першому Зимовому поході Армії УНР.

Можна стверджувати, що Х. Пекарчук є не тільки яскравим представником громади українців Криму. Попри те, що вона не отримала високих військових звань, її самовіддана боротьба за інтереси України у лавах Армії УНР у 1918–1920 рр. робить її діяльність важливою і на загальнонаціональному рівні. Не випадково, що саме ця кримська діячка першою серед жінок у ХХ ст. отримала

українську державну військову нагороду – жетон Залізного хреста.

Все це робить необхідним подальше вивчення життя Х. Пекарчук та популяризацію героїчних сторінок біографії кримчанки. Її військова служба у складі Армії УНР може слугувати надихаючим прикладом патріотизму та виконання військового обов'язку для молодого покоління та сучасних українських військових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів ГУ СБУ в АРК. – Ф. 8. – С. 01670.
2. Б. п. Харитина Пекарчук (Спогад про жінку-героя) / Без прізвища // Вільне слово. Часопис національної єдності. Український тижневик. – Ч. 6. – 08.02.1964. – С. 6–7.
3. Бененсон М. Е. Экономические очерки Крыма / М. Е. Бененсон. – Симферополь: Южное кооперативное издательство, 1919. – 79 с.
4. Білобровець О. Участь поляків Правобережної України в народницько-революційному русі в 70–80-х рр. ХІХ ст. / О. Білобровець // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – 2007. – С. 92–97.
5. Бузало В. Й. Державні нагороди Української Народної Республіки / В. Й. Бузало [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2004. – 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Derzh_nagorody_UNR (останній перегляд: 19.01.2018)
6. Бузало В. Й. Залізного хреста орден / В. Й. Бузало [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2005. – 672 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Zaliznogo_khresta_orden (останній перегляд: 19.01.2018)

7. Драч В. Наші героїні / Віра Драч [Електронний ресурс] // Вісті комбатанта. – 1965. – №1. – Режим доступу: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/search/label/1965%20%E2%84%96%201> (останній перегляд: 17.01.2017)

8. Зарубин А. Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму / А. Г. Зарубин, В. Г. Зарубин. – 2-е изд., испр. и доп. – Симферополь: АнтикВА, 2008. – 728 с.

9. История Крыма с древнейших времен до наших дней (в очерках) / Авторская группа: Г. М. Буров, С. Б. Колтухов, Э. Б. Петрова и др. – Симферополь: Атлас-компакт, 2006. – 380 с.

10. Коваль Р. Багрянні жнива Української революції. 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань / Р. Коваль. – К.: Діюкор, 2005; інші друковані матеріали та радіопередачі цього автора.

11. Музичко О. Трифон Янів – легендарний отаман одеського плацдарму української революції / О. Музичко [Електронний ресурс] // Універсум. – 2012. – №5–6. – Режим доступу: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2012/3.html> (останній перегляд: 17.01.2017)

12. Пекарчук Х. Вояцьким шляхом / Харитина Пекарчук // Наше життя. – 1969. – №2–10. – Режим доступу: http://docs.wixstatic.com/ugd/8b9e4a_cb2e0c07c66a4309afceaea03683081f.pdf (останній перегляд: 17.01.2017)

13. Пекарчук Х. Моя служба Україні, як вояка / Харитина Пекарчук // Дороговказ. Орган національної думки і чину. – 1964. – № 1–2 (19–20). – С. 10–13.

14. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – Т. XLI. Таврическая губерния / Под ред. Н. А. Тройницкого. – СПб., 1904. – 344 с.

15. Тинченко Я. Лицарі Зимових походів. 1919–1922 рр. / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2017. – 760 с.

16. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921): наукове видання / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2007. – 536 с.

17. ЦДАВО України. – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 1718.

18. Южные ведомости. – 1917.

19. Яблонівська Н. В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність / Н. В. Яблонівська. – Симферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2006. – 312 с.

REFERENCES

1. *The Archives of the Main Department of the Security Service of Ukraine in the ARC.* [in Rus.]

2. Kharytyna Pekarchuk (Memoirs of the Heroic Woman). (Feb. 6, 1964). *Vilne slovo*, pp. 6–7. [in Ukr.]

3. BENENSON, M. (1919). *Crimean Economic Essays*. Simferopol: Yuzhnoye kooperativnoye izdatelstvo, 79 p. [in Rus.]

4. BILOBROVETS, O. (2005). Participation of Poles of the Right-Bank Ukraine in the 1870s–1880s Populist-Revolutionary Movement. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho lingvistychnoho universitetu. Serii: Istorii, Ekonomika, Filosofiia* (Bulletin of Kyiv National Linguistic University. History, Economics, and Philosophy Series), (24), p. 92–97. [in Ukr.]

5. BUZALO, V. (2004). *State Awards of the Ukrainian People's Republic.* [online] In: V. SMOLII, ed., et al. *Encyclopedia of History of Ukraine*, Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka, 688 p.; il. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Derzh_nagorody_UNR [in Ukr.]

6. BUZALO, V. (2004). Iron Cross Order. [online] In: V. SMOLII, ed., et al. *Encyclopedia of History of Ukraine*. Vol. 3. Kyiv, 688 p. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Zalznogo_khresta_orden [in Ukr.]

7. DRACH, V. (1965). Our Heroine. [online]. *Visti kombatanta*, (1). Available at: <http://komb-a-ingwar.blogspot.com/search/label/1965%20%E2%84%96%201> [in Ukr.]

8. ZARUBIN, A., ZARUBIN, V. (2008). *No Winners. From the History of the Civil War in Crimea*. Simferopol: AntikVA, 728 p. [in Rus.]

9. BUROV, G., KOLTUKHOV, S., PETROVA, E., et al. (2006). *History of Crimea from Ancient Times to Our Days (in sketches)*. Simferopol: Atlas-kompakt, 380 p. [in Rus.]

10. KOVAL, R. (2005). *Crimson Harvest of the Ukrainian Revolution. 100 Stories and Biographies of the Liberation Struggle Participants*. Kyiv: Diokor. [in Ukr.]
11. MUZYCHKO, O. (2012). Tryfon Yaniv: The Legendary Otaman of the Odessa Bridgehead of the Ukrainian Revolution. [online] *Universum*, (5–6). Available at: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2012/3.html> [Accessed 17 Jan. 2017] [in Ukr.]
12. PEKARCHUK, Kh. (1969). The Way of a Warrior. [online] *Nashe zhyttia*, (2–10). Available at: http://docs.wixstatic.com/ugd/8b9e4a_cb2e0c07c66a4309afceaea03683081f.pdf [Accessed 17 Jan. 2017] [in Ukr.]
13. PEKARCHUK, Kh. (1964). My Service to Ukraine as a Soldier. *Dorohovkaz*, (1-2 (19-20)), pp. 10–13. [in Ukr.]
14. TROINITSKIY, N., ed. (1904). *Taurida Governorate*, Vol. XLI. of *The First General Population Census in the Russian Empire, 1897*. St. Petersburg, 344 p. [in Rus.]
15. TYNCHENKO, Ya. (2017). *Knights of the Winter Crusade. 1919–1922*. Kyiv: Tempora, 760 p. [in Ukr.]
16. TYNCHENKO, Ya. (2017). *Officer Corps of the Ukrainian People's Republic Army (1917–1921): Scientific Publication*. Kyiv: Tempora, 536 p. [in Ukr.]
17. *The Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TSDAVO of Ukraine)*. [in Ukr.]
18. *Yuzhnyye vedomosti* (1917). [in Rus.]
19. YABLONOVSKA, N. (2006). *Crimean Ethnic Press: History and Modernity*. Simferopol: Krymske navchalno-pedahohichne vydavnytstvo, 312 p. [in Ukr.]

A. Ivanets

To the Question of the Crimean Period of Life of the Ukrainian Activist Kharytyna Pekarchuk and Her Participation in Armed Protection of the UPR (1894–1920) Abstract

This year, the Ukrainian community of Crimea will mark the 100th anniversary of the first congress of Ukrainian organizations and creation of the first all-regional organization of ethnic Ukrainians – the Regional Ukrainian Council in Crimea. Among the active Ukrainian public figures of 1917–1918 was Kharytyna Pekarchuk (1894–1973). She left a noticeable mark in the history of the Ukrainian self-identification struggle. She became the first woman who received a Ukrainian state award in the twentieth century. The article examines her life from her birth in Simferopol to participation in the armed defense of the UPR in 1918–1920.

Kharytyna Pekarchuk came from a wealthy Polish family; however, influenced by Ukrainian folk culture, theater and literature, she chose Ukrainian identity. In 1917, among others, she founded the Ukrainian enlightenment organization “Prosvita” in Simferopol, took part in the Ukrainianization of the Simferopol garrison military units. Due to the Bolsheviks’ persecution in 1918, she was forced to leave Crimea. In Kremenchuk, she was subjected to torture by Soviet punitive organs. At the end of the year, she joined the army of the UPR, served in its various parts. She provided medical aid to the soldiers, organized and headed medical trains. In battles, she was known for her courageous combat, was several times wounded. Kharytyna Pekarchuk participated in the First Winter campaign of the UPR Army in 1919–1920. For her combat services, she was awarded the badge of the Iron Cross number 1. She was demobilized in 1920 due to a severe concussion. After completion of the armed struggle, she lived in exile.